

25. 05. 2007

a/N:o 4/670/2007

Viite Opetusministeriön lausuntopyyntö 1.3.2007
Asia Tekijänoikeuden suuntaviivoja -keskustelumuistio

Suomen tieteellinen kirjastoseura esittää tässä lausunnossa yleisiä näkökohtia tekijänoikeuslainsäädäntöön kirjastotoiminnan kannalta. Painopiste on tieteellisten kirjastojen toimintaedellytyksissä. Muista kirjastotoiminnan näkökulmista kirjastosektorit ja -toimijat antavat omat lausuntonsa.

[Hakusulkeissa olevat numerot viittaavat opetusministeriön keskustelualoitteen kysymyksiin]

Kirjastotoiminta tekijänoikeuden kentässä

Kirjaston perustehtäviä ovat aineiston tallennus ja välitys. Tekijänoikeuslaissa ei tule olla näiden kanssa ristiriidassa olevia tai niitä haittaavia säädöksiä.

Tekijänoikeuden kokonaisjärjestelmässä kirjasto on toimija, jolla ei ole omia taloudellisia intressejä. Kirjaston panos kokonaisjärjestelmään on henkisen perinnön, tutkimuksen, opetuksen ja kulttuurin rikastuttaminen takaamalla kansalaisten pääsy julkaistuihin teoksiin ja tietoon.

Kirjastojen toiminnan luonteeseen kuuluu, että ne eivät lisää olemassa olevien teoskappaleiden määrää. Kirjastotoiminta, kuten tekijänoikeuksien hallinta muutenkin, oli tekijänoikeudellisesti suhteellisen ongelmaton niin kauan kuin teoskappaleiden valmistaminen oli teknisesti hankalaa ja mahdollista vain erityisolosuhteissa. Teoskappaleiden lukumäärän kontrolloinnin vaikeutuminen digitalisoitumisen myötä ei kuitenkaan ole mitenkään erityisesti kirjastotoiminnan ongelma vaan yleensä tekijänoikeuksien valvonnan ongelma.

Tekijänoikeudellisessa kielenkäytössä käyttäjällä tarkoitetaan tahoa, joka käyttää teosta koskevia oikeuksia. Kirjastoissa käytöllä ymmärretään teoskappaleiden käyttöä siihen tarkoitukseen, jota varten ne on valmistettu. Keskustelumuistiossa tällaista käyttäjää kutsutaan kuluttajaksi. Kuluttaja-termi sopii kuitenkin vain teoskappaleiden kaupalliseen levitykseen, ei kirjastotoimintaan.

Kirjasto määrittää teknisessä mielessä laitokseksi, joka ostaa teoskappaleita ja lainaa niitä tai antaa muuten tilapäisesti käytettäväksi yleisölle. Teoskappaleista muodostetaan kokoelmia, joita säilytetään pitkiä aikoja, jopa rajoittamattoman kauan. Kokoelman muodostaminen on kirjastoa määrittelevä tekijä. Kirjastokokoelma voi olla olemassa myös virtuaalisesti siten, että se koostuu tarvittaessa käytettävissä olevista teoksista. Teoskappaleiden lukumäärää vastaava kokoelman suuruuden rajoitus pitää silloin saada aikaan teknisesti niin, että samaa teosta voidaan yhtäaikaaisesti käyttää enintään määrättyltä määrältä työasemia.

Tekijänoikeus on määräaikainen, mutta sen kesto on niin pitkä, että sillä on vaikutusta kirjastotoimintaan vain kuin vanhojen aineistojen säilyttämisen ja käyttöön saattamisen osalta.

Tieteelliset kirjastot ja tekijänoikeus

[2] Tiedon saannin vapaus on tieteen ja tutkimuksen edistymisen elinehto. Tieteelliset kirjastot muodostavat sen perusinfrastruktuurin, jonka tehtävänä on vastata tutkimuksen ja opetuksen tietohuollosta sekä edistää tutkimustoimintaa. Niillä ei ole tehtävänsä toteuttaessaan omaa

taloudellista intressiä, vaan tehokkuusintressi: Tieteellisten kirjastojen tavoite on toimittaa käyttäjilleen näiden tarvitsema aineisto mahdollisimman nopeasti, kattavasti ja kustannustehokkaasti.

Suomen tieteellisten kirjastojen ja erityisesti yliopistokirjastojen toiminta on jo pitkään perustunut yhteistyöhön ja verkostoitumiseen. Kokoelmayhteistyötä on tehty vuosikymmeniä: Kirjastot ovat hankkineet yhteisiä kirjastojärjestelmiä sekä kokoelmia on kehitetty profiloitumiseen perustuen. Ajatuksena on ollut kansallisten kokoelmien kehittäminen ja aineistoresurssien yhteiskäyttö. Käytännössä yhteistyö on ollut kirjastojen välistä kaukolainausta ja artikkelinvälitystä. Näistä artikkelinvälitys on ollut alusta pitäen tekijänoikeudellisen mielenkiinnon kohteena, ja tekijänoikeuslakia onkin muutettu useaan otteeseen reaktiona kopiointitekniikan kehitykseen.

Tieteellisten kirjastojen toiminta ei perustu pelkästään siihen, että ne toteuttavat asiakkaidensa toimeksiannosta erilaisia toimenpiteitä, vaan kirjastot myös kehittävät erilaisia palveluita käyttäjilleen. Kirjastot pyrkivät luomaan sellaisia rakenteita, jotka tukevat asiakastoimisuutta. Asiakkaita ohjataan hakemaan tietoa ja tilaamaan tarvittavat julkaisut itse. Nykytekniikka mahdollistaa periaatteessa hyvin nopean aineistojen toimituksen asiakkaalle. Tieteelliset kirjastot kannattavat asiakkaidensa puolesta sellaisia tekijänoikeudellisia järjestelyjä, jotka mahdollistavat aineiston nopean toimittamisen ja nykyaikaisen tekniikan täysipainoisen hyödyntämisen.

Suomalaiseen kirjastojärjestelmään kuuluu tiiviin kirjastoverkon ja yhteistyötradition lisäksi myös yhteistoimintaa tukevia instituutioita, joista tärkein aineistojenvälityksen kannalta on Varastokirjasto. Varastokirjastoon on koottu alun perin pääosin tieteellisten kirjastojen omaa aineistoa, jota saa tarvittaessa tilata kaukolainana käyttöön maksutta. Kyse on valtiovallan erityisrahoituksella toteutetusta kirjastojen tukiorganisaatiosta.

Tavoitteet

Digitalisoitumisen myötä koko kirjastojen toimintaympäristö on muuttunut ja toiminnan painopiste siirtynyt aineistojen omistamisesta niiden välittämiseen. Tieteellisten kirjastojen intressinä on, ettei tekijänoikeuslainsäädäntö rajoita kirjastojen mahdollisuutta välittää asiakkailleen näiden tarvitsemaa tietoa. Kirjastojen omistaman aineiston saatavuus ei saa olla riippuvainen asiakkaan maantieteellisestä sijainnista tai aineiston teknisestä formaatista.

[3-4] Kirjastolaitos on pyrittävä säilyttämään nykyisen kaltaisena tiedettä ja tutkimusta tukevana sivistyslaitoksena myös sähköisen viestinnän maailmassa periaatteessa samalla tavoin kuin painoviestinnän oloissa. Toiminta on tehtävä mahdolliseksi tekijänoikeuslain nojalla niin, että teosten käyttöoikeudet ja oikeus liittää teokset pysyvästi kirjastokokoelmiin voidaan ostaa sekä suoraan tekijältä tai tuottajalta että kollektiivisesti lisenssisopimuksin.

Kirjastojen kokoelmiin kuuluvia teoksia on voitava käyttää myös telemaattisesti siten, ettei niiden lukeminen, katseleminen tai kuunteleminen edellytä kirjastoon menemistä. Tietoverkossa olevien tai muuten telemaattisesti välitettävien teosten käyttö kirjastoissa ja kirjaston ostaman luvan nojalla asiakkaiden kotona on jo mahdollista siinä määrin kuin tällaista aineistoa on kaupallisesti tarjolla. Toistaiseksi tarjonta tosin on pientä ja pysyväisluonteisen, jatkuvasti käytettävissä olevan kokoelman muodostaminen kirjastoon tällaisista teoksista voi myös osoittautua ongelmalliseksi.

[43-44] Keskustelumuihistiossa pidetään sopimuslisenssiä hyvänä pohjoismaisena keksintönä, joka on herättänyt kiinnostusta muissakin maissa, ja jota kannattaa edelleen kehittää. Suomen tieteellinen kirjastoseura yhtyy näkemykseen, jonka mukaan sopimuslisenssit ovat kirjastojen

käyttäjien etu ja pitää tärkeänä, että sopimuslissenssiä voitaisiin vastedeskin käyttää helpottamaan aineistojen hankintaa ja täydentämään teosten käyttömahdollisuuksia kirjastoissa.

[27, 31-32] Teoskappaleiden valmistus teosten säilyvyyden turvaamiseksi on lain nojalla mahdollista, mutta kopioita saa käyttää vain kirjastossa. Missä määrin teoskappaleiden käyttömahdollisuuksia voidaan lissenssisopimuksin laajentaa, on parhaillaan selvittävänä.

Mahdollisuus teettää yksityiseen käyttöön tuleva kopio otettiin aikanaan lakiin tasa-arvosyistä, koska harvalla oli kopiokone helposti käytettävissään. Kirjastot hankkivat kopiokoneita, joita myös yleisö saa käyttää. Asiakkaat ovat enimmäkseen itse ottaneet maksullisia kopioita lehtiartikkeleista ja kirjojen yksittäisistä sivuista. Kysymys on tehostetusta muistiinpanojen tekemisestä omaan käyttöön. Kirjastojen arjessa on ajateltu, että virkailijan asiakkaalle ottama kopio on lain sallimaa kopion teettämistä. Se ei perustu muistiossa mainittuun offensiiviseen oikeuteen saada kopio teetetyksi vaan siihen, että kirjasto sen vapaaehtoisesti pyynnöstä tekee.

Periaatteessa samanlainen kopiointi voi tapahtua toisella paikkakunnalla olevasta kirjastosta, josta asiakas voi kopion tilata. Kirjastonkäyttäjien kannalta olisi toivottavaa, että yksityisen kopion teettäminen myös kirjastoissa voitaisiin katsoa sallituksi ilman tekniikkarajoitusta.

[56] Kirjastojen kannalta linkitys on erityisen merkittävä asia, jota ei pidä rajata. Kirjastojen tehtävänä on luoda apuvälineitä laadukkaiden ja suositeltavien verkkoaineistojen löytämiseen, mikä edellyttää kuvailtujen linkkilistojen luomista/tekemistä. Tuottajien kannalta kirjastot ovat osa aineistojen markkinointijärjestelmää.

[14-19] Tekijänoikeuslain lukua "Kappaleiden valmistaminen arkistoissa, kirjastoissa ja museoissa" on käytetty perustana rakennettaessa käytäntöjä, jotka liittyvät kirjastojen harjoittamaan artikkelinvälitykseen. Tieteellisten kirjastojen kannalta nykyisen lain 16§, 16a§ ja 16d§ muotoilu artikkelinvälityksen juridisena perustana on kuitenkin epäselvä. Lainkohta olisi syytä kirjoittaa uudelleen. Myös tähän liittyvä tekijänoikeusasetuksen 2§ tulisi harkita uudelleen. Lakitekstin ongelmana on muun muassa kirjastoverkon toimijoiden epätasapainoinen kohtelu: esimerkiksi lain 16a§:n 2 momentti ei koske lainkaan ammattikorkeakoulukirjastoja, jolloin samankaltaista toimintaa harjoittavat tieteelliset kirjastot joutuvat keskenään eriarvoiseen asemaan.

Pirjo Vatanen
puheenjohtaja

VTT, ylikirjastonhoitaja
Jyväskylän yliopisto
Kirjasto
PL 35 (B)
40014 Jyväskylän yliopisto
Pirjo.vatanen@library.jyu.fi